

Composición 14. A DITADURA DE PRIMO DE RIVERA.

Rematada a bonanza económica da 1ª Guerra Mundial, increméntase en España a conflitividade social (trienio bolxevique, pistoleirismo...), ó mesmo tempo que o sistema político da Restauración vaise descompoñendo pola fragmentación dos partidos dinásticos e a inestabilidade dos gobernos de concentración (a maioría efémeros).

Entre as causas que explican o golpe de Estado hai que destacar o desastre de Annual de 1921 que vai precipitar a caída definitiva do Réxime da Restauración e propiciará a chegada da Ditadura militar baixo o liderado do xeneral Primo de Rivera. Ante a evidente división e ineficacia dos partidos políticos, a impopularidade e fracaso da guerra de Marrocos, o desastre de Annual, as críticas ós militares e os duros enfrontamentos sociais, o Rei vai aparecer como o único garante da continuidade política. Alfonso XIII, quen sempre se amosara partidario do exército ante calquera conflito que este tivera cos respectivos gobernos (crises orientais), acabará amosándose partidario dunha solución de forza encabezada por un *cirurxián de ferro*, que debería remediar os males de España (tal como defendían os rexeneracionistas).

Sobre o golpe de Estado de Primo de Rivera, a maioría dos historiadores pensan que Primo o que fai é **matar un moribundo**: un sistema da Restauración esgotado, cunha elite política desacertada, fracasados os intentos de reforma de Maura e Canalejas, cun caciquismo endémico, co fin da quenda de partidos, coa necesidade de rexeneración e con voces que demandan un *cirurxián de ferro*...

2 factores, a actuación do goberno ó autorizar o pago do rescate dos oficiais que permanecían en mans de Abd-El-Krim e a investigación do expediente Picasso na busca de “responsabilidades” que significara o procesamento de ducias de oficiais, incluído o xeneral Berenguer, e que ameazaba coa implicación do propio Rei; supuxeron a **animadversión do exército cara ó goberno e que xurdira a posibilidade dunha intervención militar**. Antes de que se presentaran as conclusións do expediente Picasso, en setembro de 1923, o xeneral Miguel Primo de Rivera lidera un golpe de Estado que establecerá unha ditadura militar.

Nun manifesto dirixido ó país manifesta que o golpe, aínda que ilegal, é unha actuación necesaria para evitar males maiores para a patria. Ademais sostén que conta co apoio xeneralizado dos “homens bos” ante os graves problemas de España que padece desde a perda das colonias en 1898. Acusa á clase política, ós “profesionais” da política, de corrupción e outros males como inseguridade pública, malversación de fondos, crise agraria e industrial e sinala ó comunismo e ó separatismo como males a erradicar. O seu propósito: asumir o poder de forma breve e provisional para rexenerar a vida política corrupta e caciquil da España do momento.

Primo de Rivera preséntase como o **cirurxián de ferro**, reivindicado por Costa, que co apoio dos “homens bos” pretende rematar cos males que afectan a España e propón os seus obxectivos cuns principios moi semellantes ós rexeneracionistas, é dicir, **remate do caciquismo e o desenvolvemento económico como motor de progreso social**.

O triunfo do Golpe de Estado de Primo de Rivera ten que ver coa abstención da maioría do exército, coa debilidade do goberno de García Prieto, coa pasividade da opinión pública e coa actitude do Rei (retrasou a súa marcha a Madrid desde San Sebastián, reuniuse antes que co goberno cos seus asesores militares, o que provocou a dimisión de García Prieto e, por último, a concesión do poder a Primo de Rivera).

O golpe vai contar con **ampos apoios**: co dos **militares** (preocupados pola situación de Marrocos, o desprestixio do exército, as responsabilidades por Annual, a ameaza do expediente Picasso; co **da burguesía, especialmente a catalá** interesada no orden fronte á ameaza do anarquismo. Co **da oligarquía agraria, terratenentes andaluces** (alarmados pola conflitividade social dos xornaleiros): co **da Igrexa, co do propio rei Afonso XIII** e ata do propio **PSOE** (incremento notable de militantes da UXT, favorecido pola persecución que a Ditadura fará do anarquismo).

O xeneral Primo de Rivera que falou dun goberno de 90 días, acabará liderando a Ditadura máis de 6 anos. O seu goberno autoritario é **comparable a outros movementos** que se desenvolven en Europa na época de entreguerras (**fascismo italiano, goberno autoritario húngaro...**). Estes réximes caracterizábanse por **un forte sentimento nacionalista**, o seu **carácter corporativo** e a súa **oposición ó comunismo e á democracia**.

Dentro da **Ditadura**, podemos distinguir **2 períodos**, o **Diretorio Militar** (setembro 1923-decembro 1925) e o **Diretorio Civil** (decembro de 1925, xaneiro de 1930)

O **Diretorio militar** iníciase co triunfo do golpe de Estado. Primo de Rivera imporá **medidas represivas**, como a implantación do Estado de guerra (vixente desde o 14 de setembro de 1923 ó 15 de maio de 1925), a suspensión da Constitución, suspensión das garantías constitucionais, censura de prensa, ilegaliza e persegue a comunistas e anarquistas, reprime ós partidos nacionalistas (impón como únicas a lingua e a bandeira de España), ilegaliza a PNV, Estat Catalá e Acció Catalá e quedan baixo tribunais militares os delitos contra a seguridade e a unidade da patria.

Na procura do control militar sobre a sociedade civil, **militariza ás institucións**, substituíndo ós gobernadores civís por gobernadores militares e crea os **Delegados gubernativos**, 1 por cada Partido Xudicial, ó cargo de Xefes ou capitáns do exército que teñen como misión vixiar a marcha dos concellos, intervir nos problemas locais e estimular a creación de somaténs.

Baixo a explicación dun programa rexeneracionista, co pretexto de “descuaje do caciquismo”, a demolición da vella política e a limpeza dos vicios e corruptelas da Administración, establece por decreto medidas claramente centralistas: disolución dos concellos, elección dos vocais entre os maiores contribuíntes e, en 1924, as Deputacións Provinciais serán substituídas por Xestoras.

Unha das características da Ditadura vai ser a intervención do Estado na Economía e nas relacións laborais. Crea o **Consello de Economía nacional**, órgano corporativo que regula as medidas protreccionistas do goberno. A demais pretende regular as relacións laborais e desenvolver unha lexislación social creando organizacións de arbitraje e **comités paritarios de obreiros e patróns**. Primo de Rivera pretende instaurar un **réxime político corporativo a semellanza do Fascismo Italiano. (como manifesta Alfonso XIII, “o meu Mussolini”)** En 1925 proporá unha reforma da Administración local e Provincial coa aprobación dos **Estatutos municipal e provincial**. Estatuto Municipal, inspirado na Lei de Administración Local de Maura de 1907. Pretendía dotar de maior autonomía financeira e de xestión ós concellos. Permitiría mellorar os servizos, fomentar as infraestruturas e plans de urbanización.

Establecía que parte dos concelleiros debían ser elixidos por sufraxio universal e parte por sufraxio corporativo. Nunca entrou en vigor, non se chegaron a celebrar eleccións ós concellos (a normativa electoral de 1925, rebaixaba a idade de voto ós 23 anos e incluía por primeira vez, so para as eleccións ós concellos, ás mulleres cabeza de familia) polo que todas as autoridades locais foron elixidas polos gobernadores civís.

Durante este período intentará ampliar as bases do réxime co **espallamento por toda España do somatén** (milicia armada de “cidadáns sans”, orixinal de Cataluña, que ten por obxecto auxiliar ás autoridades en situacións de alteración do Orde Público) e a **creación da Unión Patriótica** (Partido oficialista da Ditadura, na súa maioría procedentes do Maurismo e do catolicismo político). Creou a Unión Patriótica como unha organización de orde, propiedade e autoridade que debía cimentar a Ditadura. A militancia na Unión Patriótica foi condición indispensable para acceder a postos directivos en concellos, Deputacións, gobernos civís e outros ámbitos da Administración..

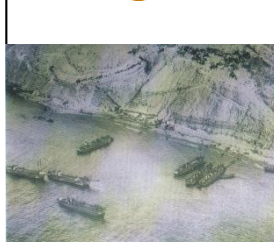
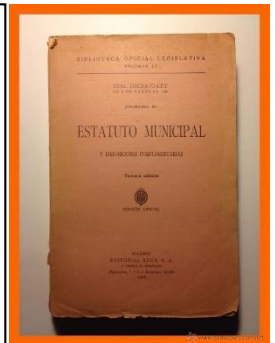
O feito máis destacable deste período será a solución ó problema de Marrocos, co **desembarco de Alhucemas**. Tralo desastre de Annual, Primo de Rivera pretendía impoñer en Marrocos unha política de volta das tropas a posicións seguras, a redución das forzas militares e a contención do gasto militar. Os ataques de Abd el Krim ó Protectorado francés de Marrocos van mudar esta situación. En xullo de 1925 Francia e España firman un acordo para a intervención no Rif, na que España colabora co desembarco en Alhucemas en setembro. As operacións franco-espáñolas resultaron todo un éxito e acabaría significando a derrota total das tribos do Rif e Abd el Krim. A vitoria de Alhucemas aportarlle un grande prestixio a Primo de Rivera.

En decembro de 1925, consolidada a figura de Primo de Rivera grazas a factores como o control de Orde Público, a bonanza económica, o triunfo en Marrocos... A Ditadura dá un paso adiante na súa consolidación como réxime político e substitúe o Directorio Militar polo **Directorio Civil**, (Dec. 1925- xan. 1930) **incorporando a políticos civís, Aunós, Calvo Sotelo**...nos ministerios de Traballo, Facenda, Fomento co cometido de impulsar o desenvolvemento económico, o investimento público e as reformas sociais necesarias para afianzar o réxime.

Maila incorporación de civís no goberno, o poder seguiu en mans do Ditador, axudado por mandos militares, que monopolizaban o orde público. O goberno exercía o poder executivo e lexislativo sen límites, e controlaba totalmente o poder xudicial (As Cortes continuaron pechadas e suspendida a Constitución de 1876). Os cidadáns continuaban sen dereitos cívicos, nin garantías constitucionais.

Segundo o Propio Primo de Rivera o Sistema Parlamentario estaba fracasado e era necesario impoñer un novo réxime, un **Estado Corporativo, inspirado no modelo fascista italiano de Mussolini**.

Con ese obxectivo vai propoñer o proxecto dun **Parlamento Corporativo**, tendo en conta as unidades básicas de familia, concello e provincia, aprobado en plebiscito, no que por primeira vez puido participar a muller maior de 18 anos (pero non se votaba, firmábanse unhas actas a prol do Ditador). Creou ademais unha **Asemblea Nacional**, un órgano consultivo ó que se vai asignar o labor de elaborar un anteproxecto de Constitución (redactado definitivamente en xuño de 1929). O goberno controlaba totalmente a Asemblea, nomeaba ó seus membros (Altos Cargos Estado e Exército, Igrexa, Xustiza, concellos, deputacións, Unión Patriótica, Académicos), establecía o seu funcionamento...

O proxecto de Constitución que acabará por ser aprobado, aínda que non entrará en vixencia, conxugaba caracteres corporativistas (familia, concello, provincia, Estado) cos principios tradicionais do liberalismo doutrinario: unidade indisoluble da patria, Estado confesional, soberanía compartida de As Cortes e o Rei (xefe do executivo). Cámara única (metade corporativo, metade sufraxio directo). Amplas atribucións para un Consello do Reino formado por representantes da nobreza, altas xerarquías do Estado, Igrexa e Exército. O proxecto fracasou ante o afastamento da Ditadura de amplos sectores sociais e o seu fracaso de articular desde o exército un novo sistema político.

Tamén establece un sistema corporativo nas relacións laborais coa Organización Corporativa do Traballo en 1926. Regulamentaba as relacións laborais mediante **comités paritarios**, presididos por un representante do goberno e con igual número de representantes de patróns e obreiros. A UXT apoiou esta política de regulamentación do traballo e tamén a fixación de salarios polo Estado.

O período da Ditadura coincidirá coa etapa de prosperidade económica a nivel mundial, “os felices anos 20”. Vai ser unha etapa de crecemento da produción industrial e agraria. Os distintos sectores industriais víronse favorecidos polo proceso acelerado de urbanización, a extensión da electrificación, incremento da demanda...O Estado apoiou a creación de monopolios, de petróleo (CAMPESA), de teléfonos (CTNE)...cunha importante participación estatal. Ademais impuxo unha política proteccionista coa imposición de fortes aranceis (beneficiou a industria catalá), deu subvencións a empresas e creou institucións reguladoras como o **Comité Regulador da Producción Industrial**.

Co obxecto de promover o progreso económico o Estado promoveu a construción de infraestruturas, estradas (900 Km de novas estradas ó ano), electrificouse a rede ferroviaria...Iniciou ademais a construción de embalses para o aproveitamento das concas fluviais que permitiron ampliar o regadío, como por exemplo no Ebro que abasteceu a máis de 70.000 Has. O Estado fomentará o Turismo coa creación do Patronato Nacional de turismo e a rede de Paradores Nacionais (Gredos, Oropesa...).

Nun principio a Ditadura achegou unha grande popularidade debido á ausencia de conflitos (represión movemento obreiro, declaración de ilegalidade da folga), a estabilidade gobernamental e o fin da guerra de Marrocos. Aínda que as condicións de traballo dos obreiros non melloraron, incrementouse a sensación de seguridade e benestar debido ós altos niveis de emprego, a estabilidade dos prezos dos alimentos, medidas de protección social(casas baratas, retiro obreiro, servizos sanitarios, descanso dominical...) e unhas relacións laborais marcadas polos Comités paritarios e o paternalismo do Estado. Pero en 1928, xa antes da crise de 1929, apareceron os primeiros síntomas de recesión.

As medidas non solucionaron os problemas de fondo da economía española: O forte proteccionismo mantivo a competitividade dos produtos españois en niveis moi baixos. Na agricultura continuou a baixa produtividade, técnicas de cultivo arcaicas, precarias condicións de vida de xornaleiros, pequenos propietarios e arrendatarios. Os principais beneficiarios do desenvolvemento económico foron a gran burguesía financeira e industrial e os grandes terratenentes.

A oposición e perda de apoios da Ditadura.

Aínda que Primo de Rivera superou todos os intentos de derrocar o seu réxime pola vía insurreccional armada (protagonizada fundamentalmente por anarquistas, Vera de Bidasoa, Estat Catalá ou complots cívico-militares que pretendían o retorno ó sistema da Restauración, como a Sanjuanada), a oposición a Primo de Rivera irase incrementando mentres verá reducidos os seus apoios. Republicanos, Socialistas, intelectuais e universitarios, ós que hai que sumar os grupos ilegalizados como os nacionalistas, comunistas e anarquistas, irán fortalecendo a súa oposición á Ditadura.

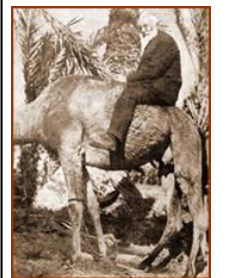
En 1926 os partidos republicanos, divididos ata o momento, uníranse na **Alianza Republicana** (Partido Radical de Lerroux, Acción Republicana de Azaña e Pérez de Ayala e os republicanos cataláns de Marcelino Domingo), incrementarán a oposición e ata participarán no complot de Sánchez Guerra. En Galicia nace a **ORGA**, liderada por Casares Quiroga que aglutina a republicanos e nacionalistas, partidarios dunha República democrática e da Autonomía para Galicia. O incremento do republicanismo débese tamén as denuncias feitas por Blasco Ibáñez e intelectuais como Unamuno sobre a ineficacia e a corrupción da Ditadura (como os tratos de favor respecto a Juan March-Tabacalera- ou o asunto de “A Caoba”, muller que recibiu o amparo do ditador ante unha denuncia de extorsión e tráfico de estupefacientes que acabou significando a dimisión do presidente do Tribunal Supremo e o desterro de Unamuno a Fuerteventura).

O PSOE, que nun principio colaborou con Primo participando nas Institucións de Traballo e no comités paritarios, a partir de 1928 empezou a distanciarse do Réxime e en 1929 PSOE e UXT declararon o rexeitamento da Ditadura.

Intelectuais da Universidade como Jiménez de Asúa, Ortega e Gasset, Fernando de los Ríos, pola súa oposición á Ditadura, renuncian ás súas cátedras e, pouco a pouco, as demandas universitarias vanse transformando en mobilizacións contra do Réxime.

La Sanjuanada 1926

Primo de Rivera respondeu con represión: ocupación militar dos centros, a perda de matrícula dos folguistas, a clausura de varias Universidades. Estas medidas contribuíron á oposición dos intelectuais e dunha masa social que empeza a reivindicar xa a democracia e a República. Ademais desde mediados de 1929 empezou a deteriorarse a situación económica. O número de folgas e a conflitividade social aumentou. A Ditadura vai responder con numerosas detencións e a clausura de centros obreiros. Este malestar social tamén acabará minando o réxime de Primo de Rivera.

Ó incremento da oposición hai que sumar a **perda de apoios** por parte de grupos sociais que respaldaran ó ditador desde o principio, O fracaso á hora de crear e consolidar un Estado autoritario corporativo está en relación coa **incapacidade de converter en organizacións de masas tanto ós somaténs** (que se converterán en refuxio de caciques e arribistas) **como a Unión Patriótica. As Asociacións de Propietarios rurais, sindicatos católicos e Organizacións patronais** acabaron por dar as costas a Primo por mor do desenvolvemento dos comités paritarios agrícolas, as leis de arbitraje laboral e os proxectos de reforma fiscal de Calvo Sotelo e ata **o propio Rei** (especialmente desde a insurrección do líder conservador Sánchez Guerra) acabará retirándolle a súa confianza. A retirada de apoio máis significativa vai ser a do **exército**, cando entra en conflito co corpo de artillería, que protesta ante a medida de Primo de impoñer o ascenso por méritos de Guerra. As retencencias e protestas do corpo de artillería levan a disolución do Corpo de Artillería, suspensións de emprego e soldos, establecemento da Lei marcial. Aínda que Primo irá adoptando medidas conciliatorias, o número de militares descontentos irá en aumento.

En xaneiro de 1930 Primo consultou cos capitáns xerais na procura dunha “moción de confianza”. A maioría respondeu con ambigüidade ou inhibiuse (o único que lle amosou o seu apoio foi Sanjurjo) e Primo de Rivera presenta a súa dimisión ó Rei.

O Rei Alfonso XIII contemplaba a opción de volver á situación anterior á Ditadura. Respalda ó goberno do xeneral Berenguer, pero a realidade é que, ademais dos **progresos da oposición** (fundamentalmente de Republicanos e Nacionalistas co **Pacto de San Sebastián**, no verán de 1930, ós que se unirá o PSOE), hai que destacar que xa **era inviable a volta ó sistema da Restauración**, tanto polos **avances da sociedade española** (unha España máis urbana e moderna), **como pola desunión das propias forzas monárquicas.**

A actuación de Berenguer é lenta e ineficaz e terá que abandonar o goberno cando non é aceptada a súa proposta de eleccións xerais. Sucédelle o Almirante Aznar que forma goberno cos principais representantes dos partidos monárquicos. O seu obxectivo era a convocatoria de eleccións sucesivas, desde as municipais ata as xerais, co horizonte dunha reforma constitucional. As primeiras, as municipais, xa foron sentidas como un plebiscito entre Monarquía e República e o resultado foi, o triunfo dos concelleiros monárquicos no campo, sobre todo grazas ó caciquismo; pero a vitoria das candidaturas republicanas en 41 das capitais de provincia e nas principais cidades. A Monarquía foi derrotada pacificamente polo pobo que o celebrou por toda España como unha grande festa colectiva.

Documentos

Españóis: Chegou para nós o momento máis temido que esperado (porque nos gustaría vivir sempre na legalidade e que ela rexese sen interrupción a vida española) de recoller as ansias, de atender a clamorosa petición de cantos amando a Patria non ven para ela outra salvación que liberala dos profesionais da política, dos homes que por unha ou outra razón nos ofrecen o cadro de desgrazas e immoralidades que comezaron o ano 98 e ameazan a España cun próximo fin trágico e deshonroso. A tupida rede da política de concupiscencias atrapou nas súas mallas, secuestrándoa, ata a vontade real. (...) Non temos que xustificar o noso acto, que o pobo san demanda e impón. Asasinatos (...), atracos, depreciación da moeda (...), rastreiras intrigas políticas tomando por pretexto a traxedia de Marrocos (...); precaria e ruín a produción agrícola e industrial; impune a propaganda comunista, impiedade e incultura, xustiza influída pola política, descarada propaganda separatista (...)

Miguel Primo de Rivera. Manifesto ao país e ao exército. 13-09-1923

A Asemblea Nacional (...) que se proxecta non será o Parlamento, non lexislará, non compartirá soberanías; pero por encargo do Goberno, e aínda por iniciativa propia, colaborará na súa obra con carácter e independencia garantidas pola súa orixe, pola súa competencia e polos seus foros.(...)

Tres grandes núcleos proponse a V.M. que integren a Asemblea. Un, de representantes do Estado, as provincias e os municipios, que son as grandes rodas integrantes da vida nacional. (...) Outro, de representación de actividades, clases e valores. (...) E o terceiro, designado polas Unións Patrióticas e como representación da gran masa apolítica cidadán... Discurso 1926. Primo de Rivera

O erro Berenguer. Non, non é unha errata. É probable que nos libros futuros de Historia de España haxa un capítulo co mesmo título que este artigo. O bo lector, que é cauteloso e alerta, terá xa advertido que o señor Berenguer non é o suxeito do erro, senón o obxecto mesmo. Non se di que o erro sexa de Berenguer, senón máis ben ao contrario: que Berenguer é o erro, que Berenguer é un erro (...) Españóis, o voso Estado non existe! Reconstruíde! Delenda est Monarchia [Hai que destruír a monarquía]

Xosé ORTEGA Y GASSET. O erro Berenguer, *El Sol*. 15-11-1930